

Un element que cal destacar-ne és el caràcter clarament diferenciat de les àrees metropolitanes més analitzades: Madrid, Barcelona, Sevilla, València, Bilbao, Oviedo-Gijón-Avilés, Badia de Cadis-Xerès i Girona. Això denota la voluntat dels investigadors d'englobar totes les vessants del fenomen metropolità, analitzant així dinàmiques consolidades i complexes, però també aquelles més incipients. Cal afegir-hi que les aportacions també són diverses pel que respecta als aspectes estudiats i que van més enllà de l'anàlisi merament territorial per estudiar-ne també les implicacions socials i ambientals.

Aquesta obra contribueix a abandonar l'antic concepte de ciutat. El fet que en el títol ja s'anomeni «metropolità» el conjunt global de la ciutat és una declaració d'intencions, en el sentit que s'ha de començar a pensar en unes ciutats totes les parts de les quals siguin una mateixa entitat

que respongui a dinàmiques metropolitanes. Per tant, és remarcable la presentació d'un seguit d'estudis que, a banda de la seva vàlua a nivell individual, tenen el valor afegit de partir d'una definició comuna dels espais metropolitanos. Aquest element, que pot semblar irrellevant, és especialment important si tenim en compte la irreversibilitat del fenomen metropolità i, per tant, la urgent necessitat de començar a pensar i gestionar en base a una perspectiva de ciutat regió. Finalment, cal destacar l'esforç que es realitza a l'hora d'aportar metodologies i eines que facilitin la delimitació, la comprensió, l'anàlisi i la gestió de la ciutat difusa.

Roser Pastor Sabert
Universitat de Girona
Departament de Geografia
roses87@gmail.com

GORDI SERRAT, Josep (2009).

L'evolució del paisatge forestal a les terres gironines a la segona meitat del segle XX

Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines,
Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica)
de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria, 276 p.
ISBN: 978-84-92707-20-1

En aquest llibre, Josep Gordi fa valer la seva experiència personal i la seva trajectòria professional com a professor i investigador del Departament de Geografia de la Universitat de Girona, per redactar una monografia que «té com a objectiu establir i caracteritzar les principals etapes de l'evolució del paisatge forestal de les comarques gironines entre els anys 1950 i 2000». Ho fa a partir de «fonts d'informació diverses, tant de caràcter quantitatiu com qualitatiu (estadístiques, cartografia, fotografies històriques i actuals, textos literaris, entrevistes...), juntament amb un nombre considerable d'elements gràfics, fotogràfics i cartogràfics, no només com a il·lustracions

sinó com a elements argumentals» (contraportada). Aquest és un llibre de «grans tendències», és a dir, el paisatge vegetal s'hi presenta a pinzellades de traç gruixut que defuig els detalls espacials de gran escala (l'escala general és Catalunya i la particular, les terres gironines) i també és un llibre de «tastets», perquè explica moltes coses meticulosament, però això fa que en pugui explicar poques de forma profunda al llarg de la darreria del segle XX. Aquest és un llibre que serveix bàsicament per a dues qüestions que no són menors i que esdevenen claus per entendre els aspectes negatius del territori urbanitzat gironí i, per tant, per fer geografia: quina és la tendència

forestal de les comarques gironines dels darrer mig segle i qui ha intervingut en aquesta evolució: el sector forestal, els propietaris dels boscos, els estudiosos i l'Administració. Aquestes són premisses que cal considerar per aconseguir els quatre objectius establerts:

- 1) Establir i caracteritzar les etapes principals de l'evolució del paisatge forestal de les comarques gironines entre els anys 1950 i 2000.
- 2) Utilitzar la màxima informació possible (estadístiques, cartografia, fotografies, textos literaris, entrevistes, etc.) per caracteritzar les etapes de transformació del paisatge forestal, amb l'objectiu d'oferir-ne una visió holística.
- 3) Analitzar els incendis amb el major detall possible, a fi de determinar l'evolució actual i futura del paisatge forestal.
- 4) Presentar unes conclusions on també s'estableixin uns escenaris paisatgístics de futur.

Per això és un llibre que no només esdevé atractiu per als que es dediquen a estudiar la vegetació i els sistemes naturals (tot i que els puristes hi trobaran a faltar elements d'anàlisi fitogeogràfica), sinó també per a aquells que persegueixen comprendre les relacions del sistema socioeconòmic i territorial i que han entès que això no es pot fer sense comptar amb l'espai forestal.

El llibre s'estructura en dues parts desiguals pel que fa a capítols. «Anàlisi de les fonts utilitzades» i «El marc conceptual» conformen la primera part, i la segona part està formada per diferents capítols per aconseguir amb els objectius («Les principals etapes en l'evolució del paisatge forestal», «Els incendis», etc.). Les conclusions donen pas a la bibliografia i a uns annexos que es podrien considerar la tercera part del llibre.

De la primera part del llibre, en voldríem destacar que, en l'anàlisi de les fonts documentals, es fa un èmfasi

especial en els avantatges i els inconvenients de les informacions de l'estadística forestal econòmica i dels inventaris forestals (l'Inventari Forestal Nacional i l'Inventari Ecològic i Forestal de Catalunya), el Mapa de Cobertes del Sòl (MCS) i la cartografia d'hàbitats, com a fonts d'interès amb informació econòmica i territorial.

Al llibre, hi ha molt de suport fotogràfic a partir de la repetició d'imatges que permeten establir la comparació entre dos moments històrics, els textos literaris que permeten fer l'explicació de la percepció i els valors morals de la societat i les dades de les entrevistes personals que han servit per conèixer els diversos agents amb veu i vot al bosc i que han omplert una pila de notes a peu de pàgina —en ocasions— de massa extensió i que completen la part documental. Un material amb molt de potencial que mereix ser treballat en uns altres formats més adequats i que basteix sobradament el discurs d'aquest llibre.

Des del punt de vista del marc conceptual, hi ha diverses reflexions al voltant de la idea de bosc i la seva tipologia (boscos naturals o no intervinguts per l'acció antròpica, boscos modificats o seminaturals i plantacions) que susciten la discussió, així com també interessants exemples de contradiccions i definicions diverses que exemplifiquen la dinàmica de les pinedes i la seva consideració com a brolles arbrades. Un aspecte que, per al meu interès, hauria merescut un apartat més ampli, tot i que no és en aquest llibre on s'ha de discutir a fons això i, per tant, està molt bé l'apunt fet per l'autor.

Des d'un punt de vista normatiu, Gordi ens recorda que «si exceptuem l'espai agrícola i l'urbà, la resta és legalment forestal» (p. 34). I encadena conceptes (bosc-paisatge-recurs natural-objectiu polític) per parlar de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, així com de la seva experiència en l'elaboració de cartes de paisatge.

L'aportació metodològica més important del llibre es fa en aquesta primera part i es basa en l'«establiment d'unitats homogènies des del punt de vista florístic, ecològic i silvicultural i el caràcter aplicat al territori» (p. 40). Una proposta interessant que s'ha adjuntat a l'annex (per agilitzar la lectura del llibre, però que també podria haver anat al cos del text) i que es fa amb la consciència que forestals i geobotànics s'han donat sovint l'esquena. Aquesta multiplicitat de visions generals s'entén bé amb el resum que en fa l'autor: «podem definir i contemplar el bosc des de quatre òptiques diferents. En primer lloc, la fisonomia, és a dir, la presència d'arbres. En segon lloc, la científica, segons la qual per parlar del bosc cal que es compleixin alguns requisits i que considera els diversos tipus de bosc a partir de premisses geobotàniques o silvícoles. En tercer lloc, la legal, que és la més àmplia de totes i que comprèn tant el territori ocupat per arbres com el que potencialment ho pot ser, només exclouent l'espai agrícola i urbà. I en quart lloc, des de l'òptica del paisatge, ja sigui com a paisatge vegetal, com a paisatge forestal o bé com a paisatge territorial. En aquest llibre sempre que parlem de paisatge forestal ens referirem al mosaic que formen els boscos, les comunitats arbustives i herbàcies. El paisatge forestal és quelcom més que un conjunt de boscos» (p. 42).

A la segona part del llibre, s'hi presenten els principals trets de l'evolució econòmica i política de la segona meitat del segle xx i que l'autor separa en tres etapes principals: «la dècada dels cinquanta: la fi del carboneig», «l'enresinació del territori (1960-1985)» i «la dècada dels noranta: la recuperació dels boscos climàtics». No obstant això, l'autor sap que la comprensió dels anys cinquanta no es pot fer sense conèixer quins són els canvis que han condicionat el paisatge forestal previ. D'aquesta manera, es fixa primer en els canvis a llarg termini, és a dir, en la influència de les indústries (surera i

paperera) en la configuració forestal. I després en els canvis a curt termini, descrits pel període autàrquic (1939-1959) i basats en un augment de l'explotació forestal que afavoreix l'aprofitament selectiu de diferents espècies (llenya per cuinar, per escalfar-se, per carbonejar, etc.). Tal com passa, per exemple, amb les alzines i els pins a l'hora de fer carbó d'alzina.

La fi de moltes masies, la industrialització i els nous recursos energètics (gas butà, petroli, electricitat) comportarà un abandonament dels boscos baixos (o menuts) d'alzines i, en conseqüència, la fi de l'aprofitament de les llenyes i el carboneig. En aquest context de canvi, els propietaris impulsaran, a partir del Consorci Forestal de Catalunya (fundat l'any 1948), la promoció de fustals, tant de coníferes com de planifolis (sobretot pollancre). D'aquesta manera, es potenciarà el que Gordi ha anomenat «l'enresinació del territori» (1960-1985), perquè les resinoses augmenten molt i les extraccions també, tal com indiquen les dades de l'Inventari Forestal Nacional dels anys 1970 i 1989 i que l'autor recull a la taula 12 de les pàgines 102 i 103. L'espai forestal augmenta, però el despoblament i la reculada de les activitats tradicionals (agricultura, silvicultura i ramaderia) provoca, en canvi, que l'aprofitament dels boscos públics davalli a partir de l'any 1967, ja que es passa de 89.642 m³ a 11.054 m³ l'any 1985. A més, Gordi explica com l'entrada a la Unió Europea va fer tómer que l'augment dels intercanvis de fusta amb l'Europa Central i Escandinàvia empitjoressin l'aprofitament forestal del sector privat. En canvi, això no va ser així, perquè, per diverses circumstàncies, a les empreses consumidores de fusta no els interessava ensorrar el sector, que també rebia el suport de l'Administració. Per contra, els aprofitaments forestals públics van continuar disminuint progressivament i s'atribueix aquest descens continuat a la davallada del mercat de la fusta, que va fer que moltes subhastes quedessin deser-

tes. Gordi l'encerta a presentar la visió del sector privat i públic per separat, perquè li permet ser crític amb el paper de les grans indústries consumidores de fusta (cel·lulosa), ja que després del tancament —la dècada de 1990— de les papereres catalanes (Torras Hostench a Sarrià de Ter i INPACASA a Balaguer), ell pensa que s'està vivint una situació de quasi monopoli amb només dues grans indústries consumidores: TRADEMA de Solsona i la Serradora Boix a Puig-Reig, que regulen el mercat català en base a les seves necessitats.

En resum, el paisatge forestal de les comarques gironines cada cop té uns paisatges forestals amb menys espais lliures en el seu interior i es formen grans continuïtats de boscos i matollars, tal com s'ensenya en diferents col·leccions de fotografies que serveixen per il·lustrar els canvis expressats. L'espai forestal guanya terreny en tots els ambients: a la muntanya interior, al litoral i, fins i tot, a la plana agrícola.

Arribats en aquest punt, la discussió sobre l'origen dels incendis forestals i el seu funcionament enceta un apartat en què es destaquen les causes estructurals dels incendis: l'augment dels combustibles, que és conseqüència directa de l'abandonament i l'augment del risc d'ignició provocat pels nous usos urbans dels espais forestals. Gordi indica com «el foc és un factor ecològic que depèn d'una decisió socioecològica» (p. 136) i per aquesta raó els incendis també són un problema econòmic i social, amb efectes naturals, econòmics, socials i paisatgístics. Les dades demostren la irregularitat en la superfície cremada, malgrat una tendència a l'alça en el període 1968-2000. Per comarques, l'Alt Empordà és, de molt, la més cremada (66.308 ha), seguit de la Selva (17.366 ha), el Baix Empordà, el Gironès, el Ripollès, etc.

Com a pas previ a les conclusions, s'hi repassa la situació actual i futura forestal a partir de les opinions de diferents agents clau que es mantenen en l'anonimat, si bé és cert que, en la introducció del llibre, hi ha els agraïments a tots i el lector

interessat pot interpretar algunes de les respostes a partir de la institució a la qual pertanyen. Si s'hagués pogut, hauria estat bé identificar els autors per evitar especulacions. Imaginem que, si no s'ha fet, deu haver estat per un problema de permisos i per mantenir el fil argumental.

En el sector forestal, s'hi distingeixen dos grans grups d'aprofitaments: els principals o fustaners (fusta, llenya, suro i reïnes) i els secundaris o no fustaners (fonts, fruits silvestres, plantes medicinals, pastures, paisatge, lleure, etc.). El que destaca Gordi és que el 77,3% dels boscos gironins tenen valor comercial i, per tant, un elevat potencial d'aprofitament, encara que explica com el bosc s'ha de considerar quelcom més que un recurs econòmic i s'ha de concebre com un sector de serveis ambientals i socials. Prova d'aquest fet és l'anàlisi realitzada sobre la producció forestal, en què destaca el valor de la caça i la pesca, entre d'altres. Pel que respecta a les comarques gironines, el seu valor rau en l'important paper de la fusta, la llenya i el suro en el conjunt de Catalunya.

Per entendre la percepció dels propietaris sobre la situació present i futura del bosc, Gordi explica com segons si la propietat forestal és un complement a d'altres activitats agràries o una renda bàsica i principal, la percepció del propietari canvia. I ho justifica en base a l'extensió del terreny (el 83% de les finques tenen menys de 25 ha i, per tant, la propietat mitjana té una gran importància) i la tipologia de propietaris (els ruralistes, que obtenen rendes del bosc i d'altres activitats agràries; els hedonistes, que no en viuen però que hi duen a terme treballs silvícoles i de protecció, i els absentistes, que no el gestionen perquè resideixen a la ciutat i estan desvinculats de l'activitat agrària i forestal).

En aquest apartat, és molt interessant la vivència de l'enresinació i els punts de vista concrets explicats per boca dels propietaris. Segurament hauria estat bé seleccionar-ne alguns fragments destacats

i incorporar-los en el cos del text, en lloc d'escriure alguns peus de plana molt detallats que de ben segur passaran despercebuts de lectures ràpides i curioses.

L'opinió dels estudiosos respecte al sector forestal es resumeix en el fet que el bosc ha de ser considerat multifuncional (producció, desenvolupament rural, paisatge, biodiversitat i turisme) i ha de ser entès com a dinàmic i no estàtic. En aquest sentit, es critica el sector turístic, que sovint el veu com un parc temàtic amb coníferes que recordin un bosc natural i que, a més, estigui net.

De l'Administració, se'n destaca el paper que té en les repoblacions entre els anys 1940 i 1970 i la seva importància en la dinàmica de les coníferes. En l'actualitat, però, hi ha diferents línies de futur i interrogants oberts, per exemple: el paper de la biomassa i normalitzar les bigues de fusta per a la construcció. L'autor és del parer que el valor afegit del bosc hauria de revertir en els propietaris.

El llibre s'acaba amb una descripció de les grans tendències forestals a partir de les grans unitats de paisatge de boscos i els problemes de gestió que pateixen. En general, les tendències en l'evolució del paisatge forestal impliquen un territori cada vegada més arbrat i amb més biomassa i que té en el foc l'únic element regulador. A més, el canvi climàtic no farà disminuir els incendis. Al contrari. Els augmentarà i els desplaçarà a llocs que ara són (semblen) poc importants. Gordi aposta per l'explotació de la biomassa, entre d'altres coses, diu, perquè és una de les mesures proposades per la Convenció Catalana del Canvi Climàtic i també per una dinàmica més natural. Per tant, les suredes, les pinedes de pi blanc i pi pinyoner i pi roig i les castanyedes deixaran lloc a alzinars, rouredes, fagedes, pinedes roviroses de pi roig, avetoses i pinedes de pi negre. Una visió encertada en els plantejaments actuals, tot i que hauria estat bé reflexionar també sobre el paper dels boscos mixtos.

Finalment, segons Gordi, el gran repte és saber com es pot promoure la gestió d'uns terrenys quan no és rendible aprofitar-los. Per això proposa tres escenaris de futur:

- a) **Escenari A. De pedaç en pedaç.** Situació actual. Se sap el que cal fer però no hi ha diners. Hi ha més gent treballant fora del bosc que dins. L'Administració cura les ferides, però no el malalt.
- b) **Escenari B. Alcía al país de les meravelles.** Si existís acord polític i social i hi hagués pressupost, es podria dotar els propietaris dels recursos suficients previ contracte ambiental. Cap a una nova cultura forestal que es fonamentés en la gestió forestal.
- c) **Escenari C. Les aliances estratègiques.** Si no hi ha pressupost, s'han de buscar diners cercant en uns altres col·lectius:
 - a) àmbits geogràfics estratègics per prevenir els grans incendis;
 - b) xarxa d'àrees de lleure des de l'Administració;
 - c) aliances estratègiques amb entitats de custòdia del territori. Garantir el manteniment dels valors ambientals o de l'ús social mitjançant acords de custòdia del territori.

En definitiva, Josep Gordi és un autor que no enganya ningú i que presenta un llibre molt complet establint un principi fonamental que acompanya tots els capítols: la producció i la conservació forestal són compatibles. Per això, que ningú esperi un llibre de paisatge vegetal sense considerar l'empremta humana i l'estudi de les seves relacions, si encara hi ha algú que creu que això es pot fer així des de la geografia del segle XXI.

Albert Pèlach Mañosa

Departament de Geografia
 Universitat Autònoma de Barcelona
 albert.pelachs@uab.cat

